

BALKANISEER ME!

In 2011 maakte ik mijn eerste reis naar Albanië. Door fotoreportages en documentaires verwachtte ik een treurige aaneenrijging van halfafgebouwde huizen waar het betonijzer nog uitstak, langs stoffige halfverharde wegen, vol met woest toeterende automobilisten. En dat beeld klopte! Alleen de treurigheid die ik met dit beeld had verbonden bleek een volstrekt verkeerde interpretatie.

Albanië was tot 1990 het Noord-Korea van Europa: geïsoleerder kon een land niet zijn. Na de opening bleek het land over een fascinerende leegheid te beschikken. De brede straten en weidse pleinen waren niet gevuld met auto's, en ook de winkelschappen en de bankrekeningen waren leeg. In eerste instantie leidde dit tot een vloedgolfachtige leegloop van het land. De Albanezen zochten hun geluk elders, vooral in Italië. Aangezien de Italiaanse televisiesignalen de enige waren die het geïsoleerde land hadden weten te bereiken

Een vliegtuighotel als vorm van turbo-planning

zagen de Albanezen dat als het beloofde land. Albanië zelf had op alle gebieden te kampen met enorme achterstanden, maar bleek ongemerkt een enorme voorsprong te hebben op het gebied van het eigen initiatief van haar bewoners. Met bescheiden, meestal in het buitenland verdiende

financiële middelen, en met veel geduld bouwen zij het land, vaak tijdens hun zomervakanties, steen voor steen op.

Illegale stedenbouw

Voormalig burgemeester van Tirana en huidige minister-president Edi Rama, maakte wereldwijd furore door de dringend renovatiebehoefte woongebouwen in de stad eerst eens veelkleurig door bevriende kunstschilders te laten beschilderen. De gevel die vol met pijlen de weg naar het vliegveld wijst is inmiddels tot een icoon uitgegroeid. Voor een grootschalige renovatie was, en is nog steeds, geen geld. De verf op de gebouwen slaat inmiddels een beetje bleek uit of bladdert langzaam af en op enkele plaatsen en op nauwe binnenhoven, verschijnen sporadisch nieuwe woongebouwen. Of dat volgens een plan en legaal gebeurt, is niet altijd duidelijk en ook niet altijd goed vast te stellen. Iedere ruimtelijke situatie in Albanië heeft immers per definitie kenmerken van zowel legaliteit als illegaliteit. Er blijken in het land zelfs vier stadia van legaliteit te zijn: er is legaal en illegaal, maar ook informeel, wanneer nog niet

duidelijk is of de situatie legaal of illegaal is. Daarbovenop bestaan er nog zogenaamde 'extra-legale' situaties. Dat zijn situaties die oorspronkelijk legaal waren maar door vergissingen of andere onfortuinlijke omstandigheden plots illegaal geworden zijn en de eigenaars tot een taaie strijd met de autoriteiten dwingen om afbraak te voorkomen.

Oude en nieuwe bezienswaardigheden

De brede hoofdas met het monumentale centrale plein stamt nog van voor de communistische tijd maar lijkt te zijn aangelegd om de hele bevolking van Tirana in één keer te kunnen ontvangen en toespreken zoals in menig communistisch stedelijk plan de intentie was. Deze monumentale leegte, met het historisch museum, theater, academie en regeringsgebouwen als de representatieve wanden, spreekt nog steeds tot de verbeelding en zou wel eens een 'Unique Selling Point' van de stad kunnen zijn. Met de 're-enactment' van paraderende soldaten en sleets wapentuig kan hier de communistische geschiedenis in leven worden gehouden en tot een ware toeristische attractie uit kunnen groeien (zie ook artikel Van den Berg & De Weerd in deze AGORA). Aan de hoofdas ligt ook het monumentale mausoleum van wijlen dictator Enver Hoxha. Het werd drie jaar na zijn overlijden in 1988 opgericht ter ere van zijn tachtigste verjaardag. Na de val van het communistische regime is Hoxha's lichaam verwijderd en werd het piramidevormige gebouw op volstrekt tegenovergestelde wijze als haar oorspronkelijke monumentale bedoeling gebruikt als nachtclub, radiostation en cultuurcentrum. Op de hellingen van de piramide, die inmiddels volledig van zijn natuurstenen bekleding is ontdaan, surfen waaghalzen naar beneden of hangen jongeren al mijmerend over de toekomst rond.

Nieuwe 'landmarks' duiken nog maar sporadisch op in het post-communistische Tirana. De stedelijke horizon wordt nog niet door een wildgroei aan hoogbouw gedomineerd. Opvallend is de grote rol van de auto in de straten van de stad. Iedere tweede auto is een Mercedes, een auto waarvan de statusuitstraling diep in het besef van de Tiranezen staat gegrift. Maar de status is niet de enige oorzaak van de massale aanwezigheid van vintage Mercedesen. Er zijn ook praktische motieven. Na de opening van het land waren de wegen lange tijd bijzonder slecht. De Mercedes bleek een van de weinige auto's die het woeste terrein met diepe kuilen aankon. Tegelijkertijd bracht strengere milieuwetgeving in Duitsland een bijna onuitputtelijke stroom aan vintage Mercedesen op gang. Het autobezit als ideologie veroorzaakt op haar beurt wel spontaan nieuwe landmarks zoals het paddenstoelvormige tankstation dat het Belgische bureau 51N4E realiseerde aan de brede autosnelweg/boulevard die de binnenstad van Tirana met het vliegveld verbindt. Welstandregels lijken er in Tirana niet te zijn zoals op te maken is uit de vele tot de verbeelding sprekende nieuwbouwprojecten zoals een vliegveldhotel in de vorm van een vliegtuig. Een fraai voorbeeld van het 'Turbo-karakter' van de ontwikkelingen in het land. Er is geen reden om bescheiden te bouwen als je ook flink kunt uitpakken en in alle opgeblazenheid kunt laten zien hoe goed het met je gaat.

Verdieping voor verdieping

In de velden en heuvels buiten de kern van de stad worden nieuwe woongebieden ontsloten, ook weer mét én zonder plan. Hier is urbaniteit in zijn meest pure vorm voelbaar. Langs zandpaden vol kuilen staan gebouwen in de meest uiteenlopende fasen van realisatie. Altijd

steekt uit de bovenste verdieping het vlechtwerk voor de betonnen kolommen van de volgende verdieping. Zelfs als de onderste verdieping volledig afgewerkt en in gebruik genomen is, draagt het vlechtwerk de mogelijkheid én de hoop voor toekomstige uitbreiding in zich. Wie weet komt er in de toekomst meer geld en meer vraag naar verdere uitbreiding van het gebouw.

Voor mijn eerste bezoek, bepaalden halfafgebouwde gebouwskeletten mijn beeld van de post-communistische Balkan. Een beeld dat ik sterk met treurnis, armoede en faillissement had verbonden. Wanneer je door de straten van Tirana wandelt, stralen deze skeletten wonderlijk genoeg juist een enorm optimisme uit. De nijvere vlijt van de individuele investeerders spatte van de ruwbouw, en ik ging net als de vele bouwheren hopen op een fantastische woonwijk in het groen. Een optimisme dat versterkt werd door de grote knuffelberen die aan veel van de betonnen staketsels hingen in een poging om de boze geesten te verdrijven.

Na een aantal bezoeken aan Albanië was het beeld dat ik met Balkan-stedenbouw verbonden had, volledig gekanteld. Het eeuwige vlechtwerk uit de onaffe bouwwerken straalde plots geen treurigheid meer uit, maar representeerde voortaan optimisme, initiatief, geduld en hoop. De kanteling was zo sterk dat ik uiteindelijk ook bij mezelf een opkomend verlangen tot 'balkanisering' bespeurde. Juist het eigen initiatief en de grote betrokkenheid bij stedelijke ontwikkeling worden in Nederland, met een dwangmatige neiging tot planmatige controle van de gebouwde omgeving, node gemist.

Hans Venhuizen (hans@hansvenhuizen.eu) is cultureel planoloog en oprichter van Bureau Venhuizen, een onderzoeksbureau op het gebied van cultuur en ruimtelijke ordening.

Door de uitstekende stalen staven is het altijd mogelijk om het restaurant uit te breiden, als de zaken goed gaan.

Foto: Hans Venhuizen